

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

31-ste JAARGANG, NUMMER 3, MAART 1995

ISSN 1381-5199

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

LEVERT DE VAKBEWEGING EEN ACHTERHOEDEGEVECHT?

Tijdens de recente staking van de buschauffeurs verklaarde mr. Nyqvist, de voorzitter van de raad van bestuur van de samenwerkende ondernemers, dat de vakbeweging "een achterhoedegevecht" leverde. Johan Stekelenburg, de voorzitter van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV), heeft zich met klem tegen deze en dergelijke uitspraken verzet¹.

Op een vraag of de vakbeweging zich niet te behoudend opstelt, of zij niet op de rem gaat staan als het om vernieuwing gaat en uitsluitend streeft naar het beschermen van verworven rechten van werknemers met een vaste baan, antwoordde hij ontkenkend. Hij noemde het "onzin" dat, zoals de heer Rinnooy Kan, de voorzitter van de werkgeversorganisatie VNO onlangs beweerd heeft, veel vaste banen in een uitzendbaan zouden kunnen worden omgezet. "Als het zinnig is een verworven recht bij te stellen omdat het blokkerend werkt op de economische groei of de werkgelegenheid, wil ik er over praten. Maar voor sommige rechten hebben we hard geknokt en die willen we graag houden", aldus Stekelenburg.

Lijnrecht daar tegenover staat de mening van de, tot de PvdA behorende Amsterdamse hoogleraar in de staathuishoudkunde prof. A. Heertje. "De vakbeweging", zo betoogt hij², "heeft . . . een voortrekkersrol gespeeld. Sinds de jeugd van onze grootouders is heel veel bereikt. Des te opmerkelijker is het de vakbeweging nu in een remmende rol te zien. Er is verzet tegen de dynamiek en vernieuwing in de samenleving. De vakbeweging spreekt van pulpbanen als door de ruimere openstelling van winkels, postkantoren, musea en andere instellingen meer mensen aan de slag kunnen. Er is verzet tegen flexibilisering van werktijden . . . De gevestigde belangenorganisaties lijken met de rug te staan naar het wenkende perspectief van de humanere samenleving van de volgende eeuw."

Men moet, menen wij, geen enkel oog hebben voor de situatie van de arbeidende klasse in het moderne kapitalisme om de samenleving van morgen, zoals die zich begint af te tekenen "humaan" te noemen. Niettemin, als prof. Heertje constateert dat minister Wijers van economische zaken "bij voorbaat een gewonnen race tegen de vakbeweging

1) NRC/Handelsblad van 3 maart 1995.

2) NRC/Handelsblad van 14 januari 1995.

loopt als hij er voor pleit de arbeidsmarkt te dereguleren”, dan kan de hoogleraar wat dat betreft geen gebrek aan werkelijkheidszin worden verweten.

Levert de vakbeweging inderdaad een achterhoedegevecht? Speelt zij inderdaad een remmende rol? Men kan deze vragen zowel met ‘ja’ als met ‘nee’ beantwoorden. Het hangt van de omstandigheden af, nauwkeuriger gezegd: het hangt er maar van af om wat voor soort arbeid en om welke categorie arbeiders het gaat wanneer aan de onderhandelingstafel om de verkoopprijs van de arbeidskracht en de arbeidsverhoudingen gestreden wordt.

Wil men prof. Heertje geloven, dan wordt bij de invoering van flexibele arbeidstijden, niet soms en slechts in enkele gevallen maar steeds “uitdrukking gegeven aan individuele omstandigheden en wensen” die vervuld kunnen worden doordat de techniek het mogelijk maakt. Wat Heertje praktisch geheel over het hoofd lijkt te zien is dit, dat flexibele arbeidstijden in de allereerste plaats voorzien in een *b e h o e f t e v a n h e t k a p i t a a l*. De technische ontwikkeling heeft een totaal andere situatie op de arbeidsmarkt teweeg gebracht. Het kapitaal heeft - bij door de techniek geschapen grotere produktiviteit - minder behoefte aan arbeidskracht dan voorheen, of liever gezegd: het heeft vaker behoefte aan een speciaal soort arbeidskracht of wel behoefte aan arbeidskracht op verschillende tijdstippen.

Het is hier niet de plaats en het is ons ook onmogelijk om het betoog van prof. Heertje uitvoerig weer te geven. Hoewel hij het niet met zoveel woorden zegt - afgezien dan van de term “humanere samenleving” waar hij de maatschappelijke verhoudingen in de twintigste eeuw op het oog heeft - is de strekking van zijn uiteenzetting doorlopend deze, dat de arbeidende klasse van nu zich gelukkig mag prijzen met een invoering van flexibeler arbeidstijden en andere ontwikkelingen die zich aandienen in het komputertijdperk. Wij betwijfelen dat niet alleen ten sterkste, wij betwisten het ook. Wij staan met onze ontkenning niet alleen. Onlangs verscheen in hetzelfde dagblad waarin prof. Heertje de ‘remmende rol’ van de vakbeweging kritiseerde, een uitgebreide reportage, die liet zien, dat het - in feite ook door hem gehuldigde - beeld van ‘de moderne werknemer’ als mobiel en calculerend volstrekt fout is³.

Natuurlijk zijn er mensen die deeltijdbanen wensen of er de voorkeur aan geven via een uitzendbureau bij het arbeidsproces te worden betrokken. “De familie Doorsnee bestaat niet meer”, aldus Stekelenburg. “Er zijn veel tweeverdieners en deeltijdwerkers. Er is zeker sprake van een ontwikkeling dat de vaste kern van bedrijven kleiner wordt en er meer gebruik wordt gemaakt van tijdelijke krachten. Dat gebeurt al langer in Amerika, maar zal ook in Nederland vaker voorkomen”⁴.

Aan de situatie in Amerika wijdde NRC/Handelsblad, de liberale krant die niet voor niets een groot deel van zijn lezers onder de heersende klasse en haar intellectuele vertegenwoordigers telt, in de herfst van vorig jaar een uitvoerig artikel aan de ontwikkelingen waarmee we ons hier bezig houden⁵. De schrijver ervan citeert uit een artikel in het Amerikaanse tijdschrift *Training and Development* waarin de Amerikaanse psycholoog Frances Patch betoogde dat wanneer de vastheid van banen verdwijnt en reorganisaties plaats vinden die neerkomen op afslanking van het personeelsbestand en flexibeler werktijden, de arbeiders zich minder loyaal opstellen tegenover het bedrijf en

3) NRC/Handelsblad van 18 februari j.l.

4) Idem van 3 maart j.l.

5) Idem van 5 oktober 1994.

zich meer concentreren op hun eigen belangen. Dat is duidelijk een andere taal dan die prof. Heertje bezigt als hij de verworvenheden van “de humanere samenleving” schildert.

Vanzelfsprekend zet de Amerikaanse psycholoog in het zopas genoemde Amerikaanse vaktijdschrift uiteen op wat voor manieren de managers hun werknemers na reorganisaties toch aan de onderneming kunnen binden. Hij schrijft uiteraard voor ondernemers. Maar anderen die eveneens in *NRC/Handelsblad* geciteerd worden, twijfelen aan het effect van de aanbevolen methoden. Terecht, want ook als deze tijdelijk resultaat schijnen op te leveren, uiteindelijk geven niet de bedrijfsbelangen maar hun klassebelangen de doorslag bij optreden en handelen van de arbeiders.

Er zijn, zoals wij hierboven reeds constateerden, groepen arbeiders die geen enkel bezwaar hebben tegen flexibere arbeidstijden en deeltijdbanen, die mogelijk zijn door de moderne techniek en die, als gevolg van de technische ontwikkeling tegelijkertijd noodzakelijk zijn geworden. Het zijn de beter opgeleide werknemers met doorgaans beter betaalde beroepen.

Daarnaast is er de veel grotere groep die in geheel andere omstandigheden verkeert. Deeltijdbanen en flexibele arbeidstijden en zeker individuele in plaats van collectieve arbeidscontracten alsmede de mogelijkheid dat ze nu eens hier, dan weer daar te werk worden gesteld, ervaren deze arbeiders als strijdig met hun belangen. Maar van hun verzet er tegen kan hetzelfde worden gezegd als van het verzet tegen de invoering van de machines. In de kapitalistische maatschappij regeren de kapitalistische ontwikkelingswetten. Wanneer er - en daarvan is dientengevolge sprake - een nieuwe situatie op de arbeidsmarkt ontstaat, met andere woorden vraag en aanbod van arbeidskracht ingrijpende wijzigingen ondergaan, dan zijn zowel de kopers als de verkopers van arbeidskracht genoodzaakt om zich vroeg of laat bij die situatie aan te passen.

Prof. Heertje wijst er op, dat de accumulatie van het kapitaal en de daardoor op gang gebrachte technische ontwikkeling (al zwijgt hij over deze samenhang) bedreigend is voor de vakbeweging omdat deze ontwikkeling ‘rechtstreekse onderhandelingen tussen individuele werknemers en individuele werkgevers over werktijden en arbeidsomstandigheden [doen] ontstaan. Niet voor niets is er, geruime tijd al, binnen de vakbeweging een discussie aan de gang over een eventuele, als dringend noodzakelijk gevoelde, reorganisatie. Een dergelijke reorganisatie van de verkoopcentrale van de arbeidskracht is in het moderne kapitalisme een even noodzakelijk gevolg van de maatschappelijke ontwikkeling als de invoering van flexibele arbeidstijden.

Prof. Heertje schrijft: “Hoe sneller de deregulering [dat wil zeggen de wijziging van de verhoudingen op de arbeidsmarkt] gestalte krijgt, hoe duidelijker de kerntaken van de vakbeweging naar voren komen en hoe bescheidener haar positie wordt.” Woorden die te vertalen zijn met: hoe meer zich de veranderingen op de arbeidsmarkt doorzetten, des te duidelijker wordt het dat de vakbeweging vooral onderhandelt over de verkoopprijs van de arbeidskracht en er geen andere pretenties op na kan houden. De kapitalistische ontwikkeling tast de vakbondsmythe aan.

Wie, zoals prof. Heertje, constateert dat deze ontwikkeling voor de vakbeweging bedreigend is, slaat de plank niet al te ver mis. Veel bedreigender echter dan de praktijk van de rechtstreekse onderhandelingen buiten de vakbonden om, is hun ledenverlies dat vooral wordt veroorzaakt door het verbleken van de vakbondsmythe.

Wie, zoals Heertje, verklaart dat de “bescheiden positie” van de vakbeweging (het verminderend ledental vooral) desondanks van “grote betekenis” blijft, heeft het bij het rechte eind. De vakbeweging is een instituut van de burgerlijke maatschappij dat niet

gemist kan worden wil er sprake zijn van een zo ongestoord mogelijke voortgang van de kapitalistische produktie. De deregulering van de arbeidsmarkt kan derhalve niet het einde van de vakbeweging betekenen. Zij mag zich, omdat zij toch altijd tot op zekere hoogte enige rekening moet houden met haar achterban, verzetten en tegenspartelen, er blijft haar of zij het wil of niet, tenslotte weinig anders over dan zich aan te passen. Zolang zij zich daartegen verzet levert zij daarom inderdaad een achterhoedegevecht.

- 0 -

WAT OF WIE VERTEGENWOORDIGEN DE VOLKSVERTEGENWOORDIGERS?

“NEDERLAND was al nooit een representatieve democratie, maar tegenwoordig is het wel heel bar en kan men beter spreken van een democratie van welgestelden. De lagere inkomensgroepen komen minder naar het stembokje, de partij die deze groepen van oudsher vertegenwoordigde - de PvdA - doet dat ook minder, en de volksvertegenwoordigers komen uit een steeds kleiner deel van datzelfde volk.”

Dit kon men op 4 maart j.l. lezen in *NRC/Handelsblad*. Anders dan men op het eerste gezicht zou denken moeten er bij deze woorden een aantal kritische kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats deze, dat in geen enkel burgerlijk democratisch land de situatie wezenlijk van die in Nederland verschilt. De burgerlijke democratie, het woord zegt het reeds, is de democratie *van de bourgeoisie*. Zo de SDAP de lagere inkomensgroepen - beter is het om van de arbeidersklasse te spreken - al vertegenwoordigde, dan slechts in zoverre als het daarbij om de politieke oftewel de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse ging.

Maar ook de afgevaardigden die namens de SDAP het woord voerden in het parlement behoorden, naarmate de jaren verstreken steeds minder om niet te zeggen nauwelijks tot de arbeidende klasse. Voor de burgerlijke emancipatie van de arbeiders werd - zeker in het parlement - niet dóór maar vóór de arbeiders gestreden. De parlementariërs van de PvdA voerden die strijd niet “minder”, zij voerden die in het geheel niet. Zij behoefden die niet te voeren omdat de burgerlijke emancipatie praktisch was voltooid.

In de door ons geciteerde tekst constateert de desbetreffende redacteur terecht dat de gekozen ‘volksvertegenwoordigers’ bijna allemaal tot de welgestelden behoren. Maar wat er met hen aan de hand is, of liever gezegd wat er aan de hand is met het ‘democratie’ genoemde systeem, komt veel beter uit de verf, wanneer men opmerkt dat zij zonder uitzondering tot de bourgeoisie of haar intellektuele dienaren behoren. Dan namelijk duidt men veel scherper en precieser het **k l a s s e k a r a k t e r** van de samenleving aan waarvan hun ‘democratie’ de politieke bovenbouw vormt.

In het desbetreffende artikel wordt de gegeven democratie de “democratie der welgestelden” genoemd en waarom dat gebeurt wordt met tal van feitelijkheden inzake de maatschappelijke status der afgevaardigden duidelijk gemaakt. Er wordt bijvoorbeeld opgemerkt, dat de fractie van de PvdA een paar jaar geleden haar laatste echte arbeider kwijt raakte en dat er zich bij de vorig jaar nieuwgekozenen (van de door Rotenberg samen-gestelde kandidatenlijst) een ondernemer bevond. De schrijver merkt ook op, dat “politieke bewegingen die zich aandienen met allerlei pamfletten voornamelijk worden bevolkt door wetenschappers, industriëlen en academisch gevormde journalisten.” Hoe of dat komt wordt niet verder onderzocht.

De auteur geeft er blijk van de door hem beschreven situatie ongezond te vinden, maar is van mening, dat er waarschijnlijk weinig of niets aan te doen is. Waarom niet laat hij in het midden. Hij zou graag zien, dat de bestaande democratie minder 'welgesteld' zou zijn, maar hij ziet duidelijk in het geheel niet, dat wat hij beschreven heeft het volstrekt logische gevolg is van de in de maatschappij aanwezige klasseverhoudingen. Zolang er een heersende klasse is, zal deze haar welgestelde vertegenwoordigers de vertegenwoordigers van het grotendeels bepaald niet welgestelde "volk" noemen. Dat, zoals ook de schrijver van het artikel opmerkt, dat "volk" in steeds kleiner aantal naar de stembus gaat en zich in steeds geringer mate voor het politieke bedrijf interesseert, vindt daarin de verklaring.

- 0 -

DE ENE STAKING WAS NAUWELIJKS VOORBIJ OF DE ANDERE VOLGDE

WIJ HEBBEN altijd betoogd, dat er een onmiskenbaar verband bestaat tussen de gang van zaken in het bedrijfsleven enerzijds en anderzijds de strijdvaardigheid van de arbeiders. In perioden van economische depressie, gepaard gaande met groeiende werkloosheid en voortdurend dreigend banenverlies, zien de arbeiders zich in het defensief gedrongen en hebben zij geringere mogelijkheden om voor hun belangen op te komen. Anders ligt het in tijden van gunstige conjunctuur. Wanneer na een tijd van crisis de economie weer aantrekt, nemen tegelijkertijd de kansen toe, dat strijd voor meer loon en betere arbeidsvoorwaarden met succes kan worden gevoerd.

In de eerste drie maanden van dit jaar is deze stelling heel duidelijk bevestigd. De ene staking was nauwelijks voorbij of de andere volgde. In feite begon de reeks, zoals wij in het vorige nummer van Daad & Gedachte schreven, al in december van het afgelopen jaar met de staking van de Amsterdamse tramconducteurs. Daarna staakten in januari en februari de banketbakkers van de HEMA en de buschauffeurs van het streekvervoer. Laatstgenoemden hadden het werk nog niet hervat, toen in de haven van Amsterdam gestaakt werd bij het containerbedrijf CTA. Tezelfder tijd dreigden er acties van het bankpersoneel. Zover kwam het niet, omdat de werkgevers bereid bleken tot een compromis dat voor het bankpersoneel aanvaardbaar bleek. De bouwondernemers toonden zich minder soepel, met het gevolg dat met 'estafettestakingen' nu eens het ene, dan weer het andere bouwobject werd stilgelegd. Daarnaast waren er 'wilde' acties tegen de dreigende sluiting van de Fokker-vestiging op Ypenburg. Dat niet alleen de Nederlandse arbeiders meer strijd lust toonden blijkt uit de staking bij de Duitse metaalindustrie.

Wij hebben er in ons februari-nummer al op gewezen dat deze stakingen voor het merendeel onder sterke druk van de achterban door de vakbeweging werden uitgeroepen en dat enkele ervan in de vorm van 'wilde' acties zijn begonnen. In sommige gevallen - bij de HEMA bijvoorbeeld en bij Combined Terminals Amsterdam, een bedrijf dat surséance van betaling vroeg en verkreeg, en ook bij Fokker - werd er om het behoud van arbeidsplaatsen gestreden. De omstandigheden daar leken niet direct die, welke men verwachten zou bij een wat gunstiger economisch klimaat. Toch hadden de reorganisaties waarbij banenverlies in uitzicht werd gesteld wel degelijk te maken met een perspectief van betere bedrijfsresultaten, zij het dan soms in een verre toekomst. En afgezien daarvan: in een situatie welke *in het algemeen* de arbeiders meer kansen

tot verzet biedt, worden ook zij daartoe gestimuleerd die in de *bijzondere positie* verkeren, dat hun kansen veel geringer zijn.

Wat de staking, of liever gezegd de stakingen in de Amsterdamse haven betreft, er was, zoals wij in februari geconstateerd hebben, aanvankelijk van 'wilde' stakingen sprake. Die werden naar men weet door de vakbeweging overgenomen, waarna de vakbeweging de stakingsleiding vervolgens weer overdroeg aan van onderop gevormde (dus 'wilde') stakingscomité's. Heel kort daarna nam de vakbeweging het roer toch weer stevig in handen. Tevens kwam zij met een 'reddingsplan' voor het bedrijf voor de dag, dat - zo vernam men - door de concernleiding "welwillend" werd beoordeeld.

Sedertdien is het rond de staking in de Amsterdamse haven stil geworden. Van blokkades bij dochterbedrijven of van pogingen de in Rotterdam gevestigde moederbedrijven van CTA onder druk te zetten dan wel Rotterdamse havenarbeiders tot solidariteit te bewegen werd niets meer vernomen. Zoals in feite bij praktisch iedere officiële staking, speelde het 'gevecht' (als men het zo wil noemen) zich af achter gesloten deuren aan de onderhandelingstafel. Het enige wat de kranten nog wisten te melden, was een financiële touwtrekkerij tussen CTA en de gemeente Amsterdam alsmede de toezegging van de beide aandeelhouders Nedlloyd en Internatio-Müller, die "onder voorwaarden en binnen bepaalde grenzen mee wilden werken aan een sociaal plan". Onder welke voorwaarden en binnen welke grenzen werd er niet bij gezegd. Wel verklaarde vanwege deze toezegging de Vervoersbond FNV dat voorlopig van het voeren van acties werd afgezien. Daarmee viel vooralsnog het doek.

Op het moment dat wij deze regels schrijven zijn de acties in de bouw nog in volle gang. Partijen schijnen daar even onverzoenlijk tegenover elkaar te staan als het geval was bij de staking van de buschauffeurs. Onze lezers zullen zich herinneren dat die geëindigd is met een compromis dat zowel de ondernemers als de FNV-bond als een 'overwinning' claimde. Het zou ons niet verbazen als het conflict bij de bouw op soortgelijke wijze zou aflopen. We blijven de gebeurtenissen volgen.

- 0 -

KARIN TER VELD EN ELSKE ADELMUND

EEN kleine anderhalf jaar geleden zei Karin Adelmund, die zojuist het vice-voorzitterschap van de FNV verwisseld had voor een hoge en derhalve verkiesbare plaats op de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer van de PvdA, tot twee redacteuren van *NRC/Handelsblad*: "Ik vrees niet voor eenzelfde lot als oud FNV'er en voormalig staatssecretaris Elske ter Veld van sociale zaken, die al worstelend met haar eigen verleden door de fractie aan de kant werd gezet"¹. Inmiddels vice-fractievoorzitter van de PvdA geworden, heeft ze onlangs kunnen ervaren, dat de geschiedenis zich pleegt te herhalen, zij het niet steeds in dezelfde vorm. Niet steeds in p r e c i e s dezelfde vorm, voegen wij er aan toe.

Karin Adelmund maakt geen deel uit van het kabinet en heeft, anders dan Elske ter Veld, haar positie niet behoeven op te geven. Dat zijn de voornaamste punten van verschil. Beiden zijn door hun eigen verleden ingehaald; beiden overkwam dat naar aan-

1) *NRC/Handelsblad* van 17 november 1993.

leiding van kabinetsvoorstellen met betrekking tot de WAO; beiden waren hun gevoelens niet langer meester en konden hun tranen niet bedwingen. Dat zijn de punten van overeenkomst, wat dat betreft heeft de geschiedenis zich herhaald: na het drama met Elske ter Veld heeft zich om soortgelijke redenen een soortgelijk miniaturdrama voltrokken met Karin Adelmund.

“De partij heeft mij harder nodig dan de FNV”, zei Karin Adelmund destijds in het gesprek met de twee journalisten. Dat de partij haar nodig had was, ander punt van overeenkomst, ook de mening van Elske ter Veld. Die zag zich de taak toebedeeld harde bezuinigingsmaatregelen voor haar rekening te nemen en dacht dat men die van haar zou aanvaarden vanwege haar ‘linkse verleden’. Ze moest ervaren dat “het zo niet werkt”². Dat weet ook Karin Adelmund. Volgens haar “moet je mensen voorbereiden op verandering . . . anders herkennen ze het beleid niet meer . . .”³.

Karin Adelmund toonde zich geen tegenstander van onplezierige veranderingen maar wilde die zo geleidelijk doorgevoerd zien, dat de PvdA zo weinig mogelijk of in het geheel geen gezichtsverlies (lees stemmenverlies) zou lijden. Als Kamerlid zag zij zich niet precies dezelfde maar wel een soortgelijke rol toebedeeld als die welke Elske ter Veld vervulde toen zij staatssecretaris was. Vandaar de titel die wij aan deze korte beschouwing hebben gegeven.

Dat het spelen van haar rol lang niet altijd gemakkelijk is ervoer Elske Adelmund toen zij tijdens het debat over de gevolgen van de WAO-plannen door Kamerlid Jan Marijnissen van haar stuk werd gebracht. Hij herinnerde haar er aan, dat zij nog maar weinig jaren geleden heel andere taal dan nu liet horen toen zij in Rotterdam en Den Haag het woord voerde tijdens demonstraties tegen de ingreep van het kabinet in de WAO.

De inmenging van Marijnissen bracht bij Elske Adelmund, nadat ze met overslaande stem gereageerd had, de waterlanders te voorschijn. Nadat ze die gedroogd had diende ze een motie in die uitermate tam was en waarmee staatssecretaris Linschoten van sociale zaken geen enkele moeite had. Het was min of meer een herhaling van het drama met Karin ter Veld, dat ermee eindigde dat de hoofdrolspeelster huilend in de armen van fraktiegenote Jeltje van Nieuwenhoven viel en kort daarna in diverse plaatsen van het land de ingreep in de WAO verdedigde.

In een interview met het weekblad *Vrij Nederland* vertelde Karin ter Veld destijds⁴, dat ze Wim Kok tijdens een laatste gesprek waarschuwde, dat zij in het klein het probleem had, dat hij nog in het groot zou krijgen. Die voorspelling zou best eens kunnen uitkomen. Vooralsnog lijkt het een probleem, dat Elske Adelmund in het klein gekregen heeft. Het is kennelijk onlosmakelijk verbonden met wat de aan de kant gezette staatssecretaris in datzelfde interview “de schizofrenie van de PvdA” noemde. Wat zij zo noemde is, wat wij doorgaans beschrijven als het feit, dat de sociaal-democratie iets anders poogt te schijnen dan zij in wezen is.

2) Elske ter Veld in een interview met *Vrij Nederland*.

3) *NRC/Handelsblad* van 17-11-'93.

4) *Vrij Nederland* van 19 juni 1993.

MULTATULI WERD NIMMER DOOR MARXISTEN 'GEANNEXEERD'

TOEN van Multatuli's *Volledige Werken* dezer dagen het vijftiengste en laatste deel verscheen, werd dat heuglijke feit gevierd. De feestrede werd gehouden door W.F. Hermans, van wiens hand niet slechts *De raadselachtige Multatuli*, maar onder andere ook *Ik heb altijd gelijk* verscheen. Wij hebben zijn toespraak niet kunnen beluisteren en zijn aangewezen op het verslag van de bijeenkomst in *NRC/Handelsblad* Hermans' woorden werden daarin maar heel beknopt weergegeven. Een medewerker van het *Multatuli Genootschap* vertelde ons echter, dat het weinige dat er te lezen viel overeenkwam met wat er door de spreker werd gezegd.

Wij hebben er uit kunnen opmaken, dat - wat wij bij lezing van zijn in *Het Parool* verschenen *Brieven van Bijkaart* al eerder vaststelden - de heer Hermans bepaald niet altijd gelijk heeft.

"W.F. Hermans verzette zich in zijn feestrede onder meer tegen de annexatie van Multatuli door marxisten", aldus het krantenverslag. Dat Hermans een grondige kennis van Multatuli heeft valt niet te betwisten. Dat hij, voor wat betreft publikaties over Multatuli van marxistische auteurs niet door grondige kennis wordt gehinderd, kan evenmin worden ontkend. Van een "annexatie" zoals door hem geconstateerd, is in het geheel geen sprake.

Het is waar, dat Sam de Wolff in zijn in het begin van de jaren '50 verschenen boekje *En toch . . .!* Multatuli een 'socialist' heeft genoemd. Hij deed dat, door hem op één lijn te stellen met diverse auteurs die zich in de eerste helft van de vorige eeuw, of al eerder, met sociale vraagstukken bezig hielden, zoals bijvoorbeeld Saint Simon en Fourier. De Wolff noemt ook de franse romanschrijver Eugène Sue, een romanticus die op de jonge Multatuli een bijzonder sterke invloed heeft uitgeoefend. De hoofdpersoon uit Sue's *Mystères de Paris*, Rodolphe genaamd, heeft Multatuli getuige zijn brieven aan z'n verloofde Tine, niet enkel bewonderd, hij heeft zich ook met hem geïdentificeerd.

Rodolphe uit de *Mystères* is een vorst die voor de armen opkomt en strijd voert tegen de rijken en machtigen. Dat vorsten op de door Sue beschreven wijze maatschappelijke hervormingen tot stand zouden kunnen brengen, is een visie die héél ver af staat van die van Karl Marx, die dan ook niet heeft nagelaten Sue wat dit betreft te bekritisseren.

Of men nu Sue, of een van de overige schrijvers die door De Wolff als 'socialist' ten tonele werden gevoerd, inderdaad zo wil noemen of niet, met Marx hadden zij in elk geval weinig of niets gemeen. Wordt Multatuli, door wie dan ook, bij hen ingelijfd - terecht als het om Sue gaat - met een "annexatie van Multatuli door marxisten" of door een marxist heeft dit alles niets te maken. Van een dergelijke "annexatie" is ook bepaald geen sprake bij de niet meer dan zegge en schrijve twee Nederlandse marxistische auteurs, die zich uitvoerig, uitvoeriger dan Sam de Wolff, met Multatuli hebben bezig gehouden, te weten: Frank van der Goes en Saks.

Laatstgenoemde heeft in meer dan 340 bladzijden de jeugd en Indische jaren van Eduard Douwes Dekker beschreven. Op de kwaliteit ervan heeft Hermans in zijn eigen studie over Multatuli ooit gewezen. Dat het boek van Saks uitermate kritisch was - zó kritisch dat het de woede der Multatulianen wekte, van Du Perron in de eerste plaats - kan moeilijk als bewijs gelden voor iets, dat met het begrip "annexatie" kan worden aangeduid!

Wat Van der Goes aangaat, deze heeft in twee opstellen - respectievelijk in het maandblad *De Nieuwe Tijd* en in *De Socialistische Gids* - zich minder met het leven van Multatuli bezig gehouden dan met diens kijk op maatschappelijke vraagstukken. De strekking van beide opstellen is deze, dat Multatuli zich daar weinig in heeft verdiept en dat, voor zover hij dat wel gedaan heeft, zijn standpunt niets gemeen heeft met een marxistische analyse of maatschappijkritiek. Dat Van der Goes een "bewonderaar van Multatuli" was, zoals Hermans in *De raadselachtige Multatuli* opmerkt (blz. 196) is juist. Maar die bewondering, die wij delen, gold zowel de moed die deze in Lebak getoond had, als zijn onvolprezen kwaliteiten als schrijver, die hem tot de aller belangrijkste Nederlandse auteur van de 19e eeuw maakten.

De drie woorden "bewonderaar van Multatuli" zijn de enige woorden die Hermans wijdt aan Van der Goes. Over de door ons genoemde opstellen, die iedere gedachte aan "annexatie" uitsluiten, zwijgt Hermans als het graf. Dat hij er werkelijk mee bekend zou zijn valt moeilijk aan te nemen.

In het oudste opstel, dat in 1896 in *De Nieuwe Tijd* verscheen en dat *Multatuli over socialisme* heet, betoogt Van der Goes dat deze "nimmer buiten de burgerlijke geesteswereld is getreden" en dat hij "burgerlijke oppositie" heeft gevoerd. Het was, schreef Van der Goes, "zijn doel niet de kapitalistische exploitatie van de buitenlandse bezittingen af te schaffen, het was zijn doel deze exploitatie te verbeteren." Op een andere plaats in hetzelfde artikel zegt Van der Goes, dat Multatuli geen andere hervorming voorstond, dan een hervorming op kapitalistische grondslag.

Een paar dagen voor die waarop de feestelijke presentatie van het laatste deel der *Volledige Werken* plaats had schreef H.L. Wesseling in *NRC/Handelsblad*: ". . . de *Max Havelaar* is geen antikoloniaal boek . . . het is een scherpe aanklacht tegen koloniale misstanden . . . het is een kritiek op het koloniale bestuur, maar geen aansporing dit te beëindigen . ." Aan die woorden, welke met de zojuist geciteerde uitspraken van Van der Goes overeenstemmen, hebben marxisten weinig toe te voegen.

"Wie", zo betoogde Van der Goes in het andere, uit 1920 stammende artikel, "alleen of vooral de uitvoering van een politiek afkeurt, en dus de wantoestanden niet als het onvermijdelijke gevolg van het beginsel beschouwt, moet bij zijn kritiek op de daden grote betekenis hechten aan de fouten der individuen." Even verderop heet het: "De man die voor het eerst in Nederland was opgekomen tegen alle vormen van uitbuiting, heeft tot de klassenstrijd tegen de uitbuiting zich niet aangetrokken gevoeld. [. . .] Hij heeft van de speciale gedaanten, welke de uitbuiting voor zijn ogen aannam, dingen gezegd, die niemand hem ooit kon verbeteren. Maar nimmer is Multatuli van zijn *bijzondere* ervaringen opgegaan tot de kennis van het *algemene* verschijnsel . . ."

Dat een "annexatie" van Multatuli door marxisten een puur verzinsel van de heer Hermans is, kan moeilijk duidelijker worden aangetoond dan door deze kritiek. Met de standpunten die Van der Goes in de loop van vele jaren heeft verkondigd, zijn wij het lang niet altijd eens. Zijn analyse van de betekenis van Multatuli echter onderschrijven wij.

- o -

DE RODE FAMILIE STERFT UIT

IN de tweede helft van deze eeuw is de zogenaamde 'Rode familie' geteisterd door het ene sterfgeval na het andere. Zij heeft de Arbeiders Jeugd Centrale ten grave zien dragen en het verlies moeten betreuren van haar dagblad "Het Vrije Volk" en de zusterbladen daarvan. Zij heeft het beleefd, dat van haar familie-omroep alleen nog maar

de naam is overgebleven en meer niet. Zij heeft ook van wat minder naaste verwanten afscheid moeten nemen en is er tenslotte in februari j.l. getuige van geweest dat ook voor de *Rooie Vrouwen* het laatste uur geslagen had.

De laatste jaren reeds werd het steeds stiller bij de vrouwenorganisatie in de PvdA. Wat daar alleen nog maar werd vernomen was de kloep op de deur van een nieuwe tijd, waarvan Felix Rottenberg de verkondiger was. Op de vraag wat voor een 'nieuwe tijd' dat dan wel was, past maar één antwoord. Het is de tijd die aanbrak met het tot stand komen van de burgerlijke, dat wil zeggen de politieke emancipatie van de arbeidersklasse. Dat is een tijd waarin er geen plaats meer is voor de mythen, die de sociaal-democratie nodig heeft gehad bij haar strijd voor de verwezenlijking daarvan. Met de mythen zijn ook de uit het geloof aan die mythen zijn geboren tot verdwijnen gedomd.

De *Rooie Vrouwen* waren de erfgenamen van de 'Socialistische Vrouwenbond' die ijverde voor de emancipatie van de 'massa der proletarische vrouwen'. Met de burgerlijke emancipatie daarvan viel er weinig of niets meer te ijveren. Van toen af was het duidelijk, dat de *Rooie Vrouwen* dezelfde weg zouden gaan waarop de AJC, Het Vrije Volk en andere familieleden al waren voorgegaan.

De PvdA achtte het moment voor de opheffing gekomen. Een lijkrede is er niet gehouden.

- 0 -

HET PAARSE KABINET VALT GOED

BIJ DE LIBERALEN

Wij hebben er vorig jaar al eens op gewezen, dat onder liberalen de mening heerste, dat het zogenaamde paarse kabinet in feite toch meer van de liberale kleur blauw dan paars was. Dat is niet slechts het oordeel van de liberale voorman Frits Bolkestein, het is ook het oordeel van Ed Nijpels, de huidige burgemeester van Breda, die na het vertrek van Hans Wiegel naar Friesland een tijdlang de woordvoerder van de VVD is geweest en als liberaal minister zitting heeft gehad in een kabinet.

Toen hij - dat was in 1977 - nog deel uitmaakte van de liberale Tweede Kamerfractie pleitte hij al voor nauwere samenwerking met de PvdA. Het tot stand komen van het huidige kabinet is voor hem, zo heeft hij tegenover *De Volkskrant* te kennen gegeven, "een beetje het uitkomen van een droom"¹.

"Dit kabinet", zo sprak hij, "heeft een sterk liberaal stempel. De VVD doet het uitstekend binnen paars. [. . .] Als ik zie welke concessies de PvdA tot nu toe heeft gedaan, kan ik me voorstellen dat paars voor deze partij een harde dobber is."

Nijpels drukte zich naar onze mening onzorgvuldig uit. Niet voor deze *partij* is paars een harde dobber, maar voor haar traditionele *achterban*. Overigens stelde hij wel een goede vraag: "Hoe slaagt de PvdA er in deze coalitie blijvend aan de kiezers te verkopen?" Een antwoord op die vraag gaf hij niet. Tenslotte is het zijn zaak niet. Wat hij wel kwijt wilde, was zijn bewondering voor Wim Kok.

"Kok", aldus Nijpels, "doet het in mijn ogen voortreffelijk. Als liberaal ben ik zelfs een beetje trots op deze sociaal-democratische premier." Kennelijk zijn Kok en de zijnen ook naar de mening van Nijpels, daàr gekomen waar jaren geleden volgens een

1) De Volkskrant van 4 maart j.l.

van haar woordvoerders, te weten wijlen ds. Banning, de sociaal-democratie terecht zou kunnen komen, namelijk in liberaal vaarwater. Maar natuurlijk is er wat dat betreft van een oorspronkelijke of verrassende 'ontdekking' van Nijpels geen sprake.

Na de recente statenverkiezingen verklaarde Bolkestein, dat er wat hem betreft niets zou veranderen. Hij wilde het z.g. parse kabinet beslist niet ten val brengen. Waarom zou hij ook?

- o -

WAAR LABOUR WERKELIJK VOOR STAAT

AL degenen die in de afgelopen jaren enige aandacht besteed hebben aan het reilen en zeilen van de Britse Labourpartij zullen niet vreemd hebben opgekeken van wat haar nieuwe leider Tony Blair haar 'modernisatie' noemt. Lang geleden reeds, in de dagen van Neil Kinnock en ook al voordien, verklaarden haar woordvoerders dat indien Labour de komende algemene verkiezingen zou winnen, belangrijke, door de Tories geprivatiseerde industrieën niet opnieuw genationaliseerd zouden worden. Wat dat betreft is er met Blair's 'modernisatie' nauwelijks of in het geheel geen nieuws onder de zon. In een ander opzicht echter heeft Blair toch wel enigszins gelijk, dat er sprake is van "een beslissend moment".

Toen in het jongste verleden vooraanstaande woordvoerders van Labour te kennen gaven dat van hernieuwde nationalisatie bepaald geen sprake zou zijn, stond in het partijstatuut nog altijd, dat de Labourpartij streeft naar de nationalisatie van *alle* produktiemiddelen. Dat maakte dat vele, voor een stembuszege onontbeerlijke kiezers, twijfelden of zij aan deze verzekering wel geloof konden hechten. Vele kiezers twijfelden, n i e t het verbond van Britse ondernemers. Dat wist héél goed wat of het aan Labour had en gaf daarvan ook wel blijk. De ondernemers gingen niet af op de w o o r d e n van het partijstatuut, maar op de p r a k t i j k van de partij.

De nieuwe partijleider Blair achtte de tijd rijp voor een wijziging van de partijdoelstellingen, die in feite geen wijziging betekende maar - zoals Blair het zelf uitdrukte - "eindelijk weergaf waar Labour werkelijk voor staat". Blair had het niet beter en niet treffender kunnen formuleren.

"Het oude artikel", zei hij, "is een holle frase die al tientallen jaren niet meer strookt met de opvattingen van de partij." Daar valt niets op af te dingen. Labour heeft, op de keper beschouwd, nooit naar iets anders gestreefd dan naar een beter en ook beter functioneren kapitalisme. De 'linker' vleugel, die Blair verweten heeft dat hij "de socialistische grondslag van de partij elimineerde" is het slachtoffer van een misverstand. De "socialistische grondslag" waarvan de "linkse" opposanten repten is er nooit geweest. Die was er ook niet in de dagen dat de na-oorlogse Labourregering van Clement Attlee de kolenindustrie en vervolgens ook de staalindustrie nationaliseerde. Nationalisatie heeft niets met socialisme te maken. De eersten die dat bespeurden waren de mijnwerkers en de staalarbeiders.

Dat nu, een halve eeuw na de periode Attlee, het desbetreffende artikel uit het partijstatuut wordt geschrapt, is een gevolg hiervan dat ook de partijbureaucratie en de politieke leiders van Labour tot het inzicht zijn gekomen, dat de tijd van de sociaal-democratische mythen voorgoed voorbij is.

Tony Benn en Dennis Skinner, die beiden tot de 'linker' vleugel behoren, hebben Blair ervan beschuldigd, dat hij Labour "degradeert tot een tweede conservatieve partij". De werkelijkheid is anders. Er is van degradatie geen sprake. Waar Blair naar

streeft, dat is: duidelijk te laten uitkomen, dat Labour de partij is die - en dat in tegenstelling tot de conservatieve Tory-partij - het moderne kapitalisme vertegenwoordigt. Niet méér, maar ook beslist niet minder.

“Het gemeenschappelijk bezit van de produktiemiddelen”, aldus Blair, “is nooit een basisprincipe van de partij geweest. Het werd beschouwd als niet meer dan een manier om een rechtvaardiger samenleving [lees: de modern-kapitalistische verzorgingsstaat! - D & G] dichterbij te brengen.”

Het nieuwe artikel van het partijstatuut zegt weliswaar dat “Labour een democratische *socialistische* partij is”, maar uit wat op die woorden volgt blijkt overduidelijk, dat voor dat woord ‘socialistische’ het woord ‘*kapitalistische*’ moet worden gelezen. Zo werd het ook gelezen door de Londense correspondent van *NRC/Handelsblad*, die zich geen knollen voor citroenen liet verkopen. “Voor het eerst in de historie”, schreef hij, “bekent Labour zich tot het kapitalisme”. Inderdaad: een eerdere **b e k e n t e n i s** is er nooit geweest. Maar dat is dan ook alles. Van een verandering is geen sprake. Met het gewijzigde partijstatuut bewandelt Blair dezelfde weg die Attlee bewandelde in de dagen dat hij militairen op stakende dokwerkers afstuurde en stakende mijnwerkers door zogenaamde ‘socialisten’ voor het gerecht werden gesleept.

- o -

STAAKT DE NEDERLANDSE ARBEIDER

WERKELIJK WEINIG?

“De Nederlandse werknemer staakt weinig . . .”, zo kon men op 15 februari j.l. in *NRC/Handelsblad* lezen. “. . . in vergelijking met collega’s in omringende landen” werd er meteen aan toegevoegd. Een toevoeging waarmee het begrip ‘weinig’ van iedere werkelijke betekenis werd beroofd.

Aan de hand van door het Centraal Bureau voor de Statistiek verstrekte cijfers werd geconstateerd, dat in 1990 het aantal verloren arbeidsdagen 207.000 bedroeg maar dat dit aantal in de daarop volgende jaren gestaag afnam: 96.000 in 1991, 85.000 in 1992, 45.000 in 1993 en (een slechts geringe stijging) 47.000 in 1994. Maar wat zeggen dergelijke cijfers indien er totaal géén rekening wordt gehouden met het economische klimaat? Het is nu eenmaal zo, dat er in tijden van gunstige conjunctuur eerder gestaakt wordt dan in een periode van depressie.

Hier komt nog bij, dat het cijfermateriaal dat door het CBS verstrekt wordt niet altijd volledig is. Toen twee Rotterdamse studenten in 1980 een onderzoek deden naar de stakingen die in Nederland plaats vonden in de jaren ‘70 ¹ kwamen zij tot dezelfde ontdekking die wij al eerder maakten. Het aantal hun en ons bekende stakingen was groter dan het aantal dat door het CBS werd opgegeven. Toen de beide studenten het bureau voor de statistiek op het verschil wezen, werd van die kant de onvolledigheid van de opgave erkend.

Niet alleen in Nederland maar in alle hoog ontwikkelde industrielanden is er in de eerste vijftien jaar na de oorlog veel en veel meer gestaakt dan in de jaren ‘80 of in de jaren ‘90. In de genoemde na-oorlogse periode gaven noch het aantal stakingen, noch het aantal verloren arbeidsdagen, noch het aantal betrokken arbeiders ook maar enige aanleiding voor de bewering, dat de Nederlandse arbeider weinig zou staken. Met dat soort ongenueanceerde uitspraken wordt in het geheel niets beweerd.

1) Hans Flier en Gerrit van Kooten, *Stakingen, statistiek en dynamiek*, Rotterdam 1981.